

УДК 327-043.77(477)

DOI: 10.24144/2078-1431.2024.1(32).174–187

Едгар Версетті,
магістр з політології
(м. Ужгород, Україна)

ДИНАМІКА ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПЕРСПЕКТИВ УКРАЇНИ: ОБ'ЄКТИВНІ ТА СУБ'ЄКТИВНІ ФАКТОРИ СУБ'ЄКТНОСТІ В РІЗНІ ІСТОРИЧНІ ПЕРІОДИ

У статті окреслено динаміку геополітичних перспектив України, проаналізовано її потенціал і суб'єктність у міжнародній системі в різні періоди історії. Досліджено різні теорії геополітики, дано тлумачення основ функціонування міжнародної системи. Обґрунтовано певні закономірності суб'єктивних та об'єктивних аспектів реалізації України як суб'єкта на міжнародній арені. Визначено детермінуючі фактори геополітичної перспективності України (зовнішні та внутрішні), охарактеризовано національну ідею України як суб'єкта міжнародних відносин, з'ясовано можливості щодо її реалізації в різні історичні періоди.

Ключові слова: Україна та міжнародна система, геополітика, геополітичний потенціал, політичний реалізм

The article outlines the dynamics of Ukraine's geopolitical prospects, analyzes its potential and subjectivity in the international system in different periods of history. Various theories of geopolitics are studied, and the foundations of the international system are interpreted. The author analyzes the dynamics of Ukraine's geopolitical potential in the current conditions. Certain regularities of subjective and objective aspects of Ukraine's realization as a subject in the international arena are identified. The determining factors of Ukraine's geopolitical prospects (external and internal) are identified, the national idea of Ukraine as a subject of international relations is characterized, and the possibilities for its implementation in different historical periods are clarified.

Keywords: Ukraine and the international system, geopolitics, geopolitical potential, political realism

Актуальність дослідження. Україна та її суб'єктність у геополітиці (здатність проявляти впливову активність) – доволі досліджена тема як у вітчизняній політології, так і в останні роки у працях видатних західних політичних науковців-геополітиків. Проте бракує аналізу та методології щодо вивчення та визначення динаміки суб'єктності України в міжнародній системі, іншими словами, – аналізу геополітичних перспектив і впливаючих на ці перспективи чинників, зокрема в історичному нарисі існування України в різних державних формах, різних періодах. Тому й пропонуємо доповнити методологічно розуміння критеріїв геополітичних перспектив (на прикладі аналізу їх в окресленні динаміки). Також

проаналізуємо, застосовуючи як теоретико-методологічний базис політології в цьому напрямі, так і принцип історизму – певні закономірні загрози чи то сприятливі чинники становленню України в якості міжнародного суб'єкта. Зокрема спробуємо дати оцінку міжнародній системі кожного з розглянутих в подальшому періоду існування тої чи іншої форми державності України (Київська Русь, УНР, держава Скоропадського і т.д).

Спробуємо окреслити історичну динаміку геополітичних перспектив України й охарактеризувати детермінуючі на неї фактори, згодом виявивши якісь закономірності, тобто застосувати принцип історизму, ретельного виваженого аналізу теоретичного базису геополітики й окреслити якусь методологічну базу для політології, геополітики чи то міжнародних відносин.

Методологічна частина буде стосуватись виявлення аспектних факторів щодо перспективності держави як суб'єкта на міжнародній арені, які пропонуємо поділити на суб'єктивні (аналіз внутрішньополітичних процесів) аспекти та об'єктивні (міжнародна система, а саме чи модель архаїчна з точки зору політичного реалізму).

Поняття «геополітичної перспективності» пропонуємо розглядати з позицій можливості реалізувати та сформувані (якщо на той період її ще не було охарактеризовано мислителями) національну ідею, національні інтереси. А також можливість у ретроспективі займати положення суб'єкта в геополітиці – з точки зору об'єктивних аспектів.

Головна історична проблема України споконвіку полягала в тому, що українська державність часто зазнавала краху, й нація територіально перебувала у складі інших держав. Це одна з основних причин актуалізації дискусій навколо геополітичних можливостей в ХХІ столітті, адже багато хто розглядає українську державність у контексті цього питання як можливість реалізувати геополітичні перспективи, що доволі рідкісне явище в історії України.

Тому відповідно постає додатково й питання цивілізаційної спадщини: а чи дійсно існування України як окремого суб'єкта в історичній ретроспективі було підтвердженням фактом? Якщо так (а поки з наукової коректності лише припускаєм це), то дати їм оцінку (закономірності, загрози, ресурси, політичні аспекти). Якщо ні, то на чому будується така перспективність сьогодні – чи це дійсно обґрунтована геополітична спадщина та витікаючі з цього геополітичні перспективи України? Тому актуальність дослідження цього питання впливає як з фундаментальності багатьох сучасних дискусійних питань, так і з відсутності достатнього аналізу цієї динаміки в науковому вітчизняному просторі.

Об'єкт дослідження – динаміка геополітичних перспектив України, методологія перспективності міжнародної суб'єктності.

Предмет дослідження – індикатори геополітичних перспектив, класичні теорії геополітики, суб'єктивні та об'єктивні фактори впливу на геополітичні перспективи України в різні періоди історії.

Мета дослідження: охарактеризувати динаміку геополітичних перспектив та потенціалу України, зокрема виявлення всіх факторів впливу.

Мета спонукала до постановки таких дослідницьких завдань:

- з'ясувати теоретико-методологічну основу для подальшого застосування й окреслити критерії розуміння поняття «геополітичного потенціалу»;
- дослідити геополітичний потенціал України і його певні закономірності (у взаємодії із впливовими чинниками) в різні історичні періоди;
- охарактеризувати, спираючись на геополітичний потенціал, ґрунтовність національної ідеї України.

Як і будь-які ідеологічні засади, національна ідея не є винятком і черпає свою теоретичну обґрунтованість в тому числі й із історичного аналізу певних суспільно-політичних обставин існування країни. Будь-якому імпульсу до реалізації передують теоретичні обґрунтування історичних елементів та ретельний аналіз сучасних обставин, і вже з поєднанням цих факторів з'являється збалансоване розуміння перспективності того чи іншого явища. Що і пропонуємо зробити із геополітичними перспективами України різних історичних періодів та сучасності. Зокрема пропонуємо застосувати «принцип історизму, який передбачає розгляд фактів і політичних явищ у конкретній історичній обстановці, у взаємозв'язку та взаємозумовленості певних індикаторів» [1, с.5]. Окрім цього, звичайно, що принцип об'єктивності «кожне явище розглядає як багатогранне та суперечливе. При цьому визначається вся система факторів, позитивних і негативних і т.д» [1, с. 5].

Щодо безпосередньо критеріїв, які нами застосовані для виведення динаміки, тобто які й будуть індикаторами перспективності геополітичних обставин (внутрішніх та зовнішніх), то їх сформовано з провідних класичних теорій геополітики. Це передусім теорії «життєвого простору» Ф. Ратцеля, частково Хеллфордла Маккіндера (в контексті значимості певних регіонів), морські теорії, зокрема в розумінні доступу до моря та приналежності до торговельних морських шляхів, так і деякі критерії Ніколааса Спайксмена: соціальна інтеграція, політична стабільність, фінансова незалежність. Зокрема класичні теорії, застосовані нами, проаналізовані в роботах вітчизняних політологів «Геополітика в іменах», а також «Геополітика в постатях і термінах» (Вегеш М., Палінчак М., Петрінко В.) вже задля аналізу формування національної ідеї геополітичного панування України. Проте варто підкреслити, що мова йде лише про індикатори щодо геополітичної могутності, а не застосування теорій в загальному теоретичному обсязі.

Щодо розуміння міжнародної системи як об'єктивних індикаторів геополітичних перспектив, то будуть застосовані теорії політичного реалізму та неореалізму Маршмайера і Кеннета Уолтса («оборонний» та «нападаючий» реалізми), а також деякі положення дипломатії сучасного світу та в історичній ретроспективі, що окреслено в роботі «Дипломатія в міжнародних відносинах: ретроспекція і сучасність». Окрім цього, до формування індикаторів також долучаєм теорію Гантінгтона в якості аспекту цивілізації у геополітичних процесах, зокрема розуміння антропологічно-

го зв'язку між цивілізацією та її правонаступниками. Виходить, якщо в нашому подальшому аналізі застосувати цивілізаційний підхід як аспект розуміння геополітичної могутності та перспективності разом із названими вище теоретико-методологічними аспектами, то вдасться доволі детально та багатобічно висвітлити як геополітичні перспективи, так і цивілізаційну проблематику перспектив України в різних періодах історії, зокрема питання правонаступництва геополітичних рис України до Київської Русі. Адже наразі доволі активно точиться дискусія через російські міфи – чия це цивілізаційна спадщина: держави Україна чи східного агресора?

Окреслені нами індикатори для аналізу будуть детерминуватись усіма трьома основними витоками геополітики: цивілізаційний підхід, концепція географічного детермінізму, представленого в концепції освоєння «життєвого простору», й частково військово-стратегічний підхід у застосуванні політичного реалізму. А розуміння міжнародної системи тлумачиться через призму неоралізму й відповідну роль дипломатії в зовнішньополітичних рішеннях.

Звичайно, що кожна з теорій (які у своїй природній сутності суперечать одна одній) будуть застосовані лише в якості певного аспекту, взятого до уваги автором при аналізі суб'єктивних та об'єктивних чинників геополітичних перспектив. Не буде братись до уваги фундаментальне розуміння цими теоріями геополітичних процесів, більшість з них вже є застарілими й не мають сенсу трактування. Як зазначено вище, основна мета нашого попереднього аналізу геополітичного базису – доповнити методологію з метою її застосування. Тому можемо виділити для подальшого аналізу основні критерії.

До суб'єктивних факторів відносимо: територію («життєвий простір»), політичну стабільність самого апарату, доступ до ресурсів (моря, індустріалізація). До об'єктивних факторів відносимо: ознаки та характер міжнародної системи, в межах якої існує державне утворення, регіональний вплив (або дипломатичний статус як країни-гегемона в окремих напрямках), суверенність (умови існування: протекторату чи незалежності), тенденції на східному та західному геополітичних напрямках, аналіз наявних стратегічних глобальних обставин існування держави й соціальна інтеграція (з теорії Н. Спайксмена).

«Одна, єдина, неподільна від Карпат аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей – от се національний український ідеал (Міхновський)» [3, с. 278]. Це теза одного із представників зародження українського націоналізму. Постає відразу питання: звідки взагалі у формуванні національної ідеї України взялась теза про Україну «від Карпат і аж до Кавказу», керуючись якими даними? Та чи була ця ідея взагалі реалізованою на практиці? Попри те, що використовується термін «демократична» країна, навряд чи політичні мислителі послались на спадщину Російської імперії або Росії в цілому, адже жодного демократичного формування на цих територіях не було, як і на території України (до певного періоду): цей міф давно розвіяний українськими істориками. Проте оцінка геополітичних перспектив України дасть змогу

надати об'єктивну та критичну оцінку такій національній ідеї – демократична та неподільна територіально Україна.

Почнемо наш аналіз із витоків української державності. Київська Русь – це буде перше державне формування, яке вважаємо за потрібне проаналізувати, і правонаступницею якої є Україна. На цю тему однією з популярних робіт є «Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави» С. Василенка.

Якщо розглядати карту Київської Русі IX-XI століття, то як мінімум можемо відмітити наявність доступу до Чорного моря (в тому числі контроль перешийка Криму, але не сам Крим), й буферне розміщення як у бік Європи, так і ще не заселені тоді території Сходу, де лише почали з'являтися декілька століть перші кочові народи (мова йде про сучасну територію Росії).

Таким чином, на міжнародній арені Київська Русь переслідувала дві цілі: співпраця й легітимація (тодішній вид інтеграції) із західними цивілізаціями в Європі, та захист на східних частинах кордону від кочівників зі сходу. Отже, однозначно геополітичний вектор не міг бути ніяким іншим, аніж західний, адже геополітичний схід (в географічному відношенні значенні слова «Схід») тоді по факту був відсутній, а території навіть не були заселені сталими народами, із стійкою політичною структурою та місцями проживання. Можемо вже відмітити плюс до цивілізаційного правонаступництва саме України на тлі Росії – геополітичної спадщини «Русі», умовно кажучи. А вже яка ця спадщина, наразі проаналізуємо. Геокультурна орієнтація була більше в бік Заходу, відповідно й усі подальші дипломатичні зусилля відбувались саме в напрямі країн Європи. Зокрема відома в історії зовнішня політика Ярослава Мудрого, яка передбачала шлюбні союзи із численними тодішніми країнами Європи.

Також, як зазначав автор вищезгаданої роботи, економічно положення Київської Русі можемо охарактеризувати як перспективне, адже знаходимось на перехресті економічних зв'язків між Заходом та Далеким Сходом.

Тому зауважимо, що етноідентифікація Київської Русі, аспекти доступу до ресурсів та моря говорили про доволі непогану перспективність сформувати та реалізувати національну ідею. Доволі широкі території (які наразі включають сучасні території Молдови, Білорусі й європейської частини Росії, яка заселена українськими етноосередками, – все відповідає наразі нашому чинному законодавству). Якщо точніше, то «історично населеним ними землям на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині в межах сучасних Краснодарського краю, Білгородської, Брянської, Воронежської, Курської, Ростовської областей Російської Федерації» [9].

Щодо визначеного нами критерію регіонального впливу, який детермінується законом розуміння міжнародної системи політичного реалізму, то мабуть піком цього критерію є зовнішня політика саме правителя Ярослава Мудрого, який проводив доволі успішну зовнішню політику шляхом так званих «тодішніх аристократичних дипломатичних ігор» із

зарученням доньок із політичними лідерами держав Європи. А даючи оцінку такій дипломатичній політиці, можемо назвати це «макіавелізмом» у його найуспішнішому прояві.

Проте створити плацдарм та встояти на «східному дипломатичному фронті» державі Київська Русь не вдалось – як наслідок роздробленість та подальша втрата інтегрованого стану України-Русі. А отже, по суті, завершення перспективного геополітичного відрізка історії України, без сформованої усталеної національної ідеї чи то інтересів. Проте значення цього періоду у формуванні перспектив геополітики України оцінюємо як спадщину, що цивілізаційним підходом теорії геополітики рухає нині світовими державами. Сполучені Штати Америки детермінуються як суб'єкт міжнародної системи саме ідеологічними положеннями батьків-засновників американської демократії – як наслідок, агресивна поведінка на міжнародній арені із національною ідеєю захисту демократії по всьому світу, й гаранту свободи та розвитку світу. А ось національна ідея України – європейської інтеграції – можливо генезисно полягає саме в періоді Київської Русі, зокрема правління Ярослава Мудрого. Але задокументованих доказів цього немає.

Цікавою є теза автора: «Становлення української ідентичності слід шукати не в протистоянні, а в діалектичному знятті дилеми Схід – Захід через їхній синтез за умови геокультурної орієнтації на Захід [2, с. 104]. Таким чином обґрунтовується як і тодішня орієнтованість на Захід, так і подальша нестійкість цієї орієнтації. Як нам вже відомо із загальних історичних фактів, після роздробленості Київської Русі орієнтація буде на Візантійську імперію, що теж не принесе територіям реалізацію або формування сталих національної ідеї чи то інтересів України.

На той момент міжнародну систему в усіх її ознаках можна охарактеризувати крізь призму традиційного політичного реалізму. Поняття гуманізму та ідеалістичних ідей «міжнародного права» та інститутів ще не існувало, й на практиці вони не були реалізовані, а отже, будь-яке врегулювання кризової ситуації без допомоги ззовні було неможливим. Тому візьмемо це до уваги, аналізуючи перспективність досягти власних цілей, виходячи із наявної тоді ресурсної складової. Чим, зрештою, можемо пояснити, що нездатність Київської Русі через брак ресурсів протистояти кочівникам із Сходу стала причиною її роздробленості? А дипломатичні зв'язки і стратегічні обставини не сприяли долученню Заходу до вирішення цієї проблеми.

Отже, у тодішній міжнародній системі нездатність власними ресурсами врегулювати виклик означає ту чи іншу форму поразки (чи то протекторат, що детермінує геополітичну перспективу до нуля, чи то роздробленість, яка хоча б залишає реваншистський потенціал в історичних перспективах). Саме завдяки цьому реваншистському потенціалу ідея України як суб'єкта геополітики теоретично передавалась далі в ідеологічному нематеріальному.

Тому суб'єктивні аспекти: доступ до моря, зокрема торгово-економічна складова «життєвого простору», суверенітет та європейський на-

пряма – були доволі сприятливими факторами для геополітики тодішньої України.

Натомість за такими індикаторами, як: безпека, східний напрям (що між собою й взаємопов'язано), стратегічні обставини й сутність міжнародної системи (відсутність тоді ще інституцій для можливого врегулювання питань іншим шляхом) – геополітично відбувались деструктивні процеси. Через історичні обставини й тодішні геополітичні процеси перевага була саме на боці охарактеризованих аспектів, які сприяли колапсу, а не успіху формування та реалізації України як геополітичного суб'єкта.

Переходячи до наступного періоду, який варто розглянути, зауважимо, що після розпаду Київської Русі Галицько-Волинська держава навряд чи з точки зору геополітики має наукову цінність у контексті нашого дослідження, адже, окрім західної орієнтації й легітимації в тому регіоні (що було притаманно ще й Київській Русі), за всіма іншими критеріями держава не була реалізована. Це ж стосується наступного періоду державності України, який в основному виділяють історики, – Запорізька Січ та Гетьманщина, це дійсно було державне утворення. Але чи було воно суверенним з точки зору геополітики? Ні, історичним фактом є «протекторатська» сутність цього суб'єкта – чи то зі сторони Заходу, чи то Сходу. А значимість у цьому контексті, яку несе цей період, саме в ідеологічно-культурній передачі та формуванні «спадщини Русі», що так само перекреслює будь-який аналіз геополітичних перспектив, адже на одних ідеях прагматичний аналіз індикаторів не побудувати.

Тому пропонуємо одразу перейти до аналізу третього історичного періоду державотворення, де були одразу кілька державних формувань, а саме ХХ століття.

В першу чергу виділяється Українська держава монархічного зразка 1918 року. Суб'єктивно набагато цікавіше з точки зору геополітики та перспектив реалізації національної ідеї України – державне утворення з ознаками протекторату з боку Німеччини. Звичайно, що протекторат був одним з аспектів, який мав би виключати геополітичну перспективність, але події відбуваються в ХХ ст, а не IX-XI століттях, чи то XVII-XVIII.

Тому з точки зору характеристики динаміки геополітичних перспектив виключати аналіз цієї держави було би помилкою. Адже є гіпотеза, що геополітична трагедія для України відбулась саме в 1918 році. (Як для російського режиму це відбулось в 1991 році, для України дещо раніше – в 1918 році відправна точка втрати геополітичних перспектив). Саме тут відбувся колапс, який і передав спадщину «Русі» іншій нації.

Як показала історія, та і взагалі в силу функціонування міжнародної системи країнам, які напряду були частиною Німецької імперії, в подальшому ніщо не завадило стати успішними національними державами, а яка би доля спіткала державу-сателіта? Можливо, в 1918 році Україна геополітично не лише була «відірвана» від Європи на наступні сто років, але і втратила можливість бути одним із центрів Європи, як це було колись в часи Київської Русі. В історії це доволі дискусійне питання, а в політичній

науці не вивчене взагалі, як загалом динаміка геополітичних перспектив в історії України як суб'єкта.

Отже, щодо аналізу геополітичних перспектив України Скоропадського, то в першу чергу територіально держава в себе включала майже всі корінні території, лише про деяку частину з них велися переговори: Крим – в адміністративно-територіальному поділі мав назву «кримський крайовий уряд» і «Кубанська Народна Республіка». Отже, територіальна складова включає в себе як і доступ до морів, так і доволі обширні території, які є перспективними промислово (що показала індустріалізація вже в 1920-х роках), що за теорією «життєвого простору» Ф. Ратцеля є доволі перспективними геополітичними ознаками. Й окрім цього, території втратили Слобожанщину та частину сучасної Ростовської області Росії. Територіально в динаміці відбувся спад, який надалі, як показують чинні міжнародно визнані кордони, сформував фактичні території, заселені українцями (через трагічні історичні обставини перемоги більшовиків в 1920-х та в 1940-х роках динаміка пішла стрімко на спад).

Щодо доступу до моря, то тут мова може йти як про Чорне море, так і про Азовське, й таким чином Україна мала доволі перспективні торгово-економічні відносини із країнами, й деяку частку впливу на торгівлю в цьому регіоні.

Щодо аспекту стабільності, то тут суб'єктивний та об'єктивний фактори є досить сприятливими (допоки Німеччина не програла війну, що позначимо як історичні обставини). А перспективи розглядаються до колапсу Німецької імперії в 1928 році, об'єктивно визнаної однією з провідних тоді європейських імперій. Суб'єктивний фактор – монархічний авторитаризм, політичний режим сприяв зміцненню держави за належних міжнародних обставин. Це суперечить окресленій, до прикладу Міхновським, національній ідеї України, де згадувався саме демократичний устрій. 29 квітня 1918 р. в Україні відбувся державний переворот, унаслідок якого Центральна Рада була усунута від влади, а на чолі держави став гетьман Павло Скоропадський [5, с. 32].

Соціальну та політичну стабільність як окремі індикатори можемо виділити у такий спосіб: «Соціальною базою зміни влади стали землевласницькі та підприємницькі кола, а також заможне селянство, яке виступало проти аграрної політики Центральної Ради. Саме ці соціальні прошарки українського суспільства позитивно сприйняли новий режим, уважаючи гетьмана репрезентантом своїх приватновласницьких інтересів. Підтримало нову владу й німецьке та австро-угорське окупаційне військово командування, яке було незадоволене неспроможністю Центральної Ради вирішувати взяті на себе зобов'язання згідно з умовами Брестського мирного договору» [5, с. 32]. Таким чином, стабільність в Україні детермінується як внутрішніми соціальними прошарками, так і зовнішнім геополітичним актором із Заходу.

Тому загалом вперше за багато століть з'являється доволі стабільне державне формування із значними ресурсно перспективними територіями під назвою «Українська держава» із виходом до моря. В контексті пер-

спектив (до «історичного непередбачуваного колапса») доволі непогана тенденція на той період.

Щодо геополітики: на західному напрямі, по суті, легітимізація зі сторони Німеччини, на східному геополітичному напрямі наростаюча загроза більшовизму, але на цей раз в Україні є союзник – як усередині, так і ззовні. Тому відповідно й стратегічні обставини були сприятливі.

«Суттєвою політичною опорою гетьманського режиму став і Протофіс – Союз представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства» [5, с.35].

Якщо аналізувати обраний політичний режим з точки зору формування національної ідеї українства, то у внутрішньополітичних обставинах бачимо процеси, які перешкоджали цьому. Зокрема питання українізації, яке зустріло опір на рівні державних апаратів та керівних прошарків політичних еліт (голів робітничих союзів). «Міністр юстиції О. Романов виніс на розгляд Ради Міністрів пропозицію, щоб усі закони, положення й офіційні акти Української Держави друкувалися одночасно українською та російською мовами. Ця пропозиція зустріла повну підтримку серед урядових чиновників, тому що, на їхню думку, з огляду «на бідність української термінології» оприлюднення законів тільки українською мовою викликало б на практиці багато непорозуміння» [5, с.36]. Тому з точки зору інтеграції національної ідеї та формування українських національних інтересів це було доволі сумнівним.

Дипломатичний статус, тобто регіональний вплив, можемо охарактеризувати як нейтральний, що не заперечував і не сприяв перспективності геополітичних змін. З одного боку – визнання Німеччини, з іншого внутрішньополітичні розбіжності щодо перспективності суб'єктного статусу України: «Саме державно-правовий статус Української Держави був головним пунктом розбіжностей у поглядах гетьмана та урядових партій. На противагу П. Скоропадському, ці партії сприймали національну державність як плацдарм для відновлення Росії. Із наближенням завершення Першої світової війни та розумінням того, що Німеччина її програє, Всеукраїнський союз земельних власників, Протофіс та кадети почали відкрито заявляти про необхідність відновлення спілки з Росією» [5, с.40]. Проросійська сила існувала, й звичайно, безальтернативним сценарієм було злиття України з Росією – після поразки Німеччини за таких внутрішньополітичних обставин.

А все, зрештою, й детермінувалось одним процесом, обумовленим чинником, який рідко береться наукою до уваги – феномен плинності історичних елементів. Адже всі ці сприятливі аспекти не стали перманентними й не нашли свого закріплення в силу перебігу Першої Світової війни – Німеччина, а отже й Україна Скоропадського, програли. Але погодимось із аналізом внутрішніх факторів, які сприяли падінню режиму: «Більшість дослідників сходяться на думці, що однією з основних причин падіння режиму П. Скоропадського було те, що гетьман не мав жодної політичної сили, на яку б міг спертися для втілення у життя своєї програми політичних і економічних реформ» [5, с.42]. Тобто підтримка, яку

мав Скоропадський, була консенсусна, а не фактична (політичні сили не визнавали ті ознаки та програму положень державного апарату Скоропадського, а шляхом співпраці втілювали свої). З цієї причини держава не стала вдалим плацдармом для становлення національних інтересів України, й України як геополітичного суб'єкта у міжнародних відносинах: зауважимо, при перерахованих конкуруючих індикаторах національної могутності тодішньої України.

Щодо вже самого об'єктивного фактора (характерних ознак тодішньої міжнародної системи), то в цьому разі заданий період існування нашого суб'єкта (1918 рік) – в умовах Першої світової війни, результати якої, по суті, лише мали би запустити процес окреслення інститутів міжнародного права та їх становлення. Тобто процес інституалізації ще не настав, звідки можемо охарактеризувати аспект міжнародної системи в той момент як несприятливий для стабільного та перспективного нарощування могутності Україною.

Наступна спроба реалізувати Україну як суб'єкт міжнародної арени – УНР. Українська Народна Республіка існувала вже в умовах наявності та дії міжнародних інституцій, зокрема й використовувала мирну конференцію як майданчик для закріплення територіальної цілісності держави, що було вперше в історії української дипломатії.

Але в свою чергу, попри це, за геополітичним потенціалом, згідно з виведеними суб'єктивними факторами, УНР дещо поступалась державі Скоропадського.

За критерієм дипломатичного статусу, тобто легалізації міжнародним правом та міжнародною спільнотою – по суті, територіальний статус не мав чітких гарантій, а подальша більшовицька експансія тому доказ.

Доступ до ресурсів був навіть вищим, аніж в Україні Скоропадського, адже не було протекторату Німеччини й торговельно-економічних насаджених умов існування – звідси більш вільні торговельні перспективи. За критерієм безпеки – політичний режим при владі з ліво-соціалістичними поглядами сприяв внутрішній дестабілізації, зокрема політичні рішення про потребу скасувати армію (на фоні східної загрози).

Щодо стратегічного аналізу, спостерігаємо одразу катастрофічний стан речей: наявність загрози зі сходу й відсутність союзників. А закінчена війна в Європі вкупі з наявною міжнародною системою дозволила заявити про свої інтереси та вирішити певні територіальні суперечки. Перспективність дипломатичного шляху, що закріплено як в історичних працях самих учасників, так і в аналізі вітчизняної політичної науки цього процесу – це лише ідеалістичні перспективи, тобто непідкріплені тодішніми реаліями. «В. Матвієнко на сторінках “Української дипломатичної енциклопедії” зазначав, що, попри усі зусилля місії, великі держави розглядали українське питання у контексті загальноросійських проблем. Представники країн Антанти постійно й послідовно переконували українських делегатів у необхідності відмовитися від домагань самостійності України й погодитися на федерацію з Росією. Інтерес до України зростав у західних держав лише тоді, коли армії УНР вдавалося здобути успіх на фронті, як,

приміром, у липні-серпні 1919 р. під час наступу українських військ на Київ, але такі перемоги були епізодичними й нетривалими, щоб змінити загальне ставлення Антанти [4, с. 187]. Так само нетривало й епізодично, як можемо підсумувати, росли геополітичні перспективи в динаміці існування та державотворення України. Суперечливою була стратегічна можливість у тодішніх наявних обставинах УНР вирішити власними ресурсами та дипломатичним шляхом закономірну в окресленій нами динаміці загрозу з боку експансивного курсу радянської влади щодо України.

Таким чином, можемо підсумувати певні закономірності в динаміці геополітичних перспектив: основними причинами втрати цих перспектив була сукупність об'єктивних факторів, зокрема переважно загрози зі сторони Сходу, та несприятливість міжнародної системи щодо геополітичних інтересів України. Україна в основному боролась за «визнання» власної територіальної цілісності, мова про домінування на міжнародній арені й не заходила. А основні три основні типові форми різних історичних формувань України як суб'єкта міжнародних відносин виділяємо такі: протекторат (гарантія безпеки взамін на умови функціонування державного апарату), незалежність та відсутність суб'єктності (взагалі у складі інших держав, як це відбувалось у перманентному стані не в зазначені періоди історії).

Через східну загрозу нівелювання доволі перспективних внутрішніх факторів, а саме: простір територій, ресурси, доступ до моря, зручне географічне положення (але не політично, лише в контексті торговельних шляхів) мали би з'явитись стійкі геополітичні перспективи в Європі, саме як держави-суб'єкта, держави, яка здатна детермінувати політичні процеси на міжнародній арені. А чи це було вигідно Антанти? Звичайно, краще з точки зору вигоди в якості «розмінної монети» використати Україну як східного «партнера», аніж перспективного геополітичного конкурента. Із знову ж таки доволі великою ресурсною складовою. Чому ж УНР менше геополітично перспективна, аніж держава Скоропадського – аргумент в дипломатії суб'єктів тодішніх процесів – Антанта не визнавала Україну й розглядала в контексті внутрішньоросійського питання, а що ж до Скоропадського, то був наявний гарант незалежності та відділеності від Росії – Німецька імперія, поразка якої згодом і призвела до скрутного геополітичного становища як Скоропадського, так і УНР, так і перспектив України. Україна провела майже все ХХ століття без прагматичних рушійних сил, тобто саме в третій виділеній нами формі суб'єктності у складі іноземної держави – більшовицької хунти соціалістичних республік (*термінологія автора*).

Звідси й випливають основні детермінанти геополітичного згасання в історичній динаміці – через східну загрозу та міжнародну систему кожного із проаналізованих періодів внутрішні фактори не мали впливу на становище України. А основний висновок із прикладів УНР, монархічної України Скоропадського – те, що в ХХ столітті при наявних ресурсах єдине, чого не вистачало національній геополітичній ідеї України, – людського практичного ресурсу, здатного на певні політичні дії. Конкретно

це простежується в Україні Скоропадського з наведеного нами аналізу внутрішньополітичних процесів у середовищі тодішньої України. Території є, населення є, можливості є, а ось наміру реалізувати та чіткої пропаганди з метою активізувати населення не було. Тому сумнівна політична активність української більшості того часу й детермінувала з точки зору суб'єктивних аспектів впливу геополітичний колапс у 1918 та 1921 роках.

Відтак вважаємо доцільним провести аналіз сучасного становища України й, застосовуючи вищенаведену динаміку, порівняти, чи є тенденції такими самими, чи є більш перспективними в геополітичній обстановці, й чи змінилась внутрішньополітична складова українського населення.

Щодо «життєвого простору» та дипломатичного статусу, то Україна є визнаною державою, її територіальній устрій де-юре визнаний. Лише з точки зору визнання впливових (регіонально, не глобально) акторів є суперечності та виклики з приводу цього питання. Політична стабільність з часів 2014 року через застосування Росією механізму тиску є доволі хиткою. За критерієм доступу до ресурсів – то наразі під час війни Україна отримує підтримку «колективного Заходу», але в контексті доступу до моря та індустрії через війну доступ до Чорного моря частково заблокований, а стратегічні об'єкти зазнають великої шкоди.

Щодо об'єктивних факторів: міжнародна система, з одного боку, надає право та майданчик для волевиявлення та захисту власних інтересів через інституції, з іншого боку, міжнародні інститути переживають кризу. Регіональний вплив України наразі дещо став перспективніший, адже через загрозу зі східного напрямку Україна потенційно може грати консолідуючу роль у Східноєвропейському регіоні, зокрема серед Балканських країн колишнього соціалістичного табору. Такі провідні держави, як США, Франція, Німеччина, орієнтуються на підтримку України, проте, як і будь-який політичний процес, це не є перманентним явищем.

Щодо внутрішньополітичного становища, то важливим критерієм буде громадянська згуртованість та активність. «Згідно з дослідженнями Центру О. Разумкова, активність у суспільстві становила 18,1 % та 62,9 % відповідно (до 2014 року та після). Можна припустити, що події Майдану-2014 вплинули на більш позитивне, порівняно з минулим роком, сприйняття перебігу подій» [6, с. 245].

За критерієм суверенності, то де-юре Україна має суверенітет, але по факту він порушується в окремих регіонах країною-агресором зі східного напрямку, але на боці України міжнародне право.

Щодо тенденцій на східному та західному напрямках, то її з точки зору цивілізаційного підходу можемо охарактеризувати як конкуренцію за історичну спадщину «Русі» та православної цивілізації. Тому деструктивний вплив зі сходу не є винятком і в сучасному періоді. Щодо західного напрямку, то традиційно серед європейських країн Україна визнається й розглядається як партнер (як рівноцінний чи ні, ведеться дискусія). «Важким кроком на шляху до формування системи національної стійкості в Україні слугує співпраця та інтеграція з НАТО» [8, с. 27].

Щодо політизації та соціальної інтеграції суспільства, то в Україні як у 2014, так і в 2024 роках росте динаміка консолідації через ескалацію агресії. Сама ж ескалація детермінується порушенням балансу сил у світі. Проміжок мирного часу наразі закінчився. Згідно з теорією Кеннета Уолтса, глобальної ескалації не повинно би бути (адже за «оборонною» теорією нарощування сил відбувається винятково до глобального ризику), а згідно з Маршмейером, навіть такій ескалації бути. І в цій точці постає запитання: чи скористається Україна дестабілізаційними процесами з метою збільшити геополітичну суб'єктність хоча б у східній частині Європи? Подальший аналіз цього вітчизняною політичною наукою дасть відповідь на це питання. Фактори, які на це впливають, більш широкі, ніж процеси в самій Україні. Політична орієнтованість у цьому питанні європейських країн, США й дії самої Росії – занадто багато впливових факторів, щоб розмірковувати в межах нашого дослідження перспектив. Перспективи є, але вони були і в УНР, і в держави Скоропадського, проте це не сприяло реалізації України як суб'єкта міжнародної ариени та глобальних процесів у цілому.

Аналіз динаміки геополітичних перспектив і сучасних тенденцій (внутрішньополітичних та системних міжнародних, й позасистемної поведінки окремих суб'єктів) – все загалом вказує на можливі подальші зміни в цих самих перспективах України, але чи реалізує Україна свій, безсумнівно, згідно з класиками геополітики, великий потенціал, покаже історія та політичні процеси вже цього десятиріччя.

Не виключаємо, що в Україні є можливість у межах підтримки колективного Заходу наростити свої сили, зокрема дипломатичний статус і регіональний вплив, але не виключаємо і протилежне через закономірну загрозу з точки зору динаміки геополітичних перспектив із східного напрямку. Аналіз показав, що в жодному з періодів історії Україні не вдалось подолати цю перешкоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкіна О. Методологія дослідження політичного життя суспільства // Науковий часопис. Київ: НПУ Ім. Драгоманова, 2009. Вип. 2. С.3-7.
2. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави // Людина і політика. 2002. № 5. С. 102–111.
3. Вегеш М. Геополітика в постатях і термінах: підручник. Ужгород: видавництво «Гельветика», 2020. 784 с.
4. Дацків І. Українське питання на Паризькій мирній конференції: історіографічний аспект. Київ: Наукові записи, серія «Історія», 2020. С. 184-190.
5. Любовець О. Політична опора гетьманату П. Скоропадського // Часопис. 2013. №3. С. 33-44.
6. Мордовець М. Громадянська активність в Україні: Динаміка та основні форми // Вісник. 2014. Вип. 53. С. 241-251.
7. Тимченко Р. Українські дипломати на Паризькій мирній конференції // Український історичний збірник. Львів. 2013. Вип. 16. С. 147-161.

8. Тодоров І. Опірність України в контексті євроатлантичної інтеграції // Геополітичні пріоритети України: збірник наукових праць. 2023. Вип. 2. С. 25-36.
9. УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ №17/2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513>
10. Яржевська Н. Дипломатія в міжнародних відносинах ретроспекція і сучасність: збірник матеріалів наукової конференції. Київ, 2023. С.159.

REFERENCES

1. Babkina, O. (2009). Metodolohiya doslidzhennya politychnoho zhyttya suspilstva [Methodology of the study of the political life of society]. *Naukovyy chasopys - Scientific Journal*, 2, 3-7. Kyiv: NPU im. Drahomanova [in Ukrainian].
2. Vasylenko, S. (2002). Heopolitychni tradytsiyi Kyivskoyi Rusi i Halytsko-Volynskoyi derzhavy [Geopolitical traditions of Kyivan Rus and the Galicia-Volyn state]. *Lyudyna i polityka - Humanity and politics*, 102–111[in Ukrainian].
3. Vehesh, M. (2020). Heopolityka v postatyakh i terminakh [Geopolitics in figures and terms]. Uzhhorod: vydavnytstvo «Helvetyka» [in Ukrainian].
4. Datskiv, I. (2020). Ukrayinske pytannya na Paryzkiy myrniy konferentsiyi: istoriografichnyy aspekt [The Ukrainian issue at the Paris Peace Conference: historiographical aspect]. *Naukovi zapysy, seriya «Istoriya» - Scientific Records, «History» series*, 184-190. Kyiv [in Ukrainian].
5. Lyubovets, O. (2013). Politychna opora het'manatu P. Skoropadskoho [Political support of the hetmanate of P. Skoropadsky]. *Chasopys – Journal*, 3, 33-44 [in Ukrainian].
6. Mordovets, M. (2014). Hromadyanska aktyvnist v Ukrayini: dynamika ta osnovni formy [Civic activism in Ukraine: Dynamics and main forms]. *Visnyk – Visnyk*, 53, 241-251 [in Ukrainian].
7. Tymchenko, R. (2013). Ukrayinski dyplomaty na Paryzkiy myrniy konferentsiyi [Ukrainian diplomats at the Paris Peace Conference]. *Ukrayinskyy istorychnyy zbirnyk - Ukrainian historical collection*, 147-161 [in Ukrainian].
8. Todorov, I. (2023). Opirnist Ukrayiny v konteksti yevroatlantlychnoyi intehratsiyi [Resilience of Ukraine in the context of Euro-Atlantic integration]. *Heopolitychni priorytety Ukrayiny: zbirnyk naukovykh prats - Geopolitical priorities of Ukraine: collection of scientific papers*, 2, 25-36 [in Ukrainian].
9. Ukaz prezydenta Ukrayiny №17/2024 [Decree of the President of Ukraine № 17/2024]. [www.president.gov.ua](https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513> [in Ukrainian].
10. Yarzhevskaya, N. (2023). *Dyplomatiya v mizhnarodnykh vidnosynakh retrospektsiya i suchasnist zbirnyk materialiv naukovoyi konferentsiyi [Diplomacy in international relations retrospection and modernity: collection of materials of the scientific conference]*. Kyiv [in Ukrainian].